

Kusper Judit

A populáris irodalom és kultúra mint előzetes tudás az irodalomórán.

Kísérlet egy, a populáris kultúrára építő oktatási stratégia felállítására

Bevezetés

A szövegekkel (történetekkel, lírai alkotásokkal, egyáltalán a nyelvi művészet alkotásaival) való találkozásunk nem előzmények nélküli, amikor formális közegben, az iskolai irodalomórán lépünk be az értelmezés világába. Előzetes tudásunk szerteágazó és persze befogadónként eltérő lehet, hiszen még azonos közösségben élve is más-más kulturális tapasztalattal érkezünk az olvasás és az irodalmi művek világába, különböző módon konstruáljuk saját értelmezői attitűdünket vagy éppen elvárásunkat. Előfeltevéseink és előzetes elvárásaink olyan horizontot alakítanak ki, melyekhez viszonyítva fogjuk megérteni, elhelyezni az új élményeket és tudáselemeket, sokszor erősebben támaszkodva egy előzetes elvárás keretrendszerére, mint a mű által kiváltott élményre. (Erről a jelenségről lásd: *Urbán*, 2022, 27. o.) Kétségtelen, hogy az irodalmi művek megértését és az értelemkonstruálás folyamatát mindaz meghatározza és építi, amit szűkebb és tágabb értelemben vett tudásunk, intelligenciánk, tájékozottságunk vagy kíváncsiságunk jelent. Mindezek fogalmakat, szókinccset, attitűdöt teremtenek, újabb és újabb kontextusokat kínálnak, melyek más-más módon nyitják meg az utat a befogadó előtt az irodalmi művekkel való találkozás során.

A kánon szétfeszítése

Az előzetes tudás rendszerének feltérképezése meghaladja e tanulmány kereteit, ám fókuszunk e rendszer egy kitüntetett területére irányul: a populáris kultúrára és irodalomra. Ha az irodalomoktatás deklarált céljának tekintjük az olvasóvá nevelést, szem előtt kell tartanunk, hogy a nyílt kánonhoz (alapvetően a közoktatás kánonjához)

való eljutás és hozzáférés korántsem egyszerű művelet a legtöbb olvasó számára. A közoktatás által felkínált olvasmányok (legyenek azok a terjedelmesebb házi olvasmányok vagy a tanórai feldolgozást implikáló rövidebb művek, műrészletek) és a diákok előzetes olvasástanulása között legtöbb esetben jelentős szakadék tátong, melynek áthidalására alig kapnak megfelelő segítséget, eszközöket. Így az olvasással, irodalmi művekkel kapcsolatos meghatározó attitűddé az idegenség tapasztalata válik, mely egyaránt vonatkozik a kortárs és a klasszikus művekre is. A klasszikus mű nyelvi idegenségének legyőzése éppoly nehéz (s legtöbb esetben komoly filológiai munkát kíván), mint a több évszázados (akár évezredes) nyelvi-kulturális hagyományba ágyazódó kortárs szövegek kódjainak felfejtése. Ha már az általános iskolai magyarórán elveszítjük a tanulói érdeklődést, szinte lehetetlen a középiskolai olvasmányokhoz való eljutás – amennyiben csak az iskolai tananyagra próbáljuk felépíteni mind a jelentésteremtés folyamatát, mind az olvasóvá nevelés aktusát.

Látható tehát, hogy kettős cél jelenik meg előttünk az irodalomtanításhoz kapcsolódva: egyrészt (a mindenkori alap- és kerettanterveknek megfelelően) a nyílt kánon befogadásához szükséges értelmezői stratégiákat szeretnénk konstruáltatni a befogadókkal, másrészt a világra nyitott, értő olvasókat szeretnénk nevelni az olvasás megszeretetésével, mindennapi rutinná tételével. A két cél természetesen összekapcsolódik, ám az egyik deklaráltan közoktatási célként, míg a másik a közoktatás kereteiből kilépő, a befogadó közoktatástól (értékelésektől, vizsgáktól, érdemjegyeiktől stb.) független mindennapjait érinti. Hipotézisként megfogalmazhatjuk, hogy a populáris irodalom befogadási-értelmezési folyamatba építése hozzájárulhat e célok eléréséhez, melyhez kapcsolódva az alábbi kutatási kérdések körüljárása tűnik fontosnak:

- Közelíthetünk-e a populáris irodalomhoz és a populáris kultúrához a nyílt kánon kutatásának módszertanával?
- Érdemes-e megőrizni a nyílt kánon korpuszának elefántcsonttornyát?
- Hogyan alkalmazhatóak a populáris kultúra-kutatás eredményei?
- Hogyan tudjuk komplex rendszerben értelmezni a populáris kultúrát?

E kérdések megválaszolása érdekében egy korpusz (tananyag-rész) tanításának példáján keresztül megvizsgáljuk, milyen lehetőségeket kínál klasszikusok és kortársak, klasszikusok és populáris irodalmi művek párbeszéde, a popkultúra elemeinek tananyagba építése, s így a közoktatási kánon elemeinek megtartása mellett hogyan tudjuk mégis kinyitni, szétfeszíteni a kánon kereteit annak érdekében, hogy a befogadó előzetes tudása ne elfojtva, hanem – a konstruktivista tananyag-feldolgozásnak megfelelően (lásd *Nahalka*, 2002; *Kispál*, 2019; *Kusper*, 2019; *Urbán*, 2022) – beépíthető legyen a jelentésteremtés során. Látjuk tehát, hogy az irodalomoktatás válságban van, így maga a tantárgy és annak tartalma egyre kevésbé kínál érvényes tartalmat és fogódzót a

diákok számára. Sok lehetséges út áll előttünk, melyek mind a változtatást implicálják, ezek közül az egyik a materiális kánon átrendezése, melyhez segítségül hívhatjuk a populáris kultúrát.

Popkultúra és módszerek

A populáris kultúra és irodalom kutatása ma már üdvözlendően jelen van a magyar tudományos életben is: egyetemi kurzusok tematizálják, kutatócsoportok (pl. a komáromi MA Populáris Kultúra Kutatócsoport), kiadványok (*H. Nagy és L. Varga, 2022*) épülnek bemutatására és legitimálására, folyóiratokban, disszertációkban (pl. *Manxhuka, 2019; Kiss, 2024*) olvashatunk e sokáig kirekesztett terület eredményeiről és oktatási lehetőségeiről. A popkultúra megkerülhetetlenné vált a digitális médiumok uralta világban, a kultúraáramlás meghatározó terepe az internet, a számítógépek kiválóan alkalmasak mind mozgóképek, mind zene és egyéb hangzóanyagok közvetítésére – azaz a szóbeli kultúrahagyományozódás új arcának megteremtésére. Ahogy *Friedrich Kittler* az egyetemek funkcióváltásáról írva megjegyzi:

„amíg a könyvalapú szellemtudományok súlyos problémákkal találták szembe magukat, amikor képeket, animációkat és hangokat próbáltak meg tárolni vagy megcímezni, addig a számítógépek nemcsak egyszerűen rögzítik az ilyen adatokat, hanem meg is címezik és fel is dolgozzák őket. Kezdetét veheti a nyelvi, zenei, filmes és költészeti tanulmányok módszertani integrációja.” (*Kittler, 2014, 125. o.*)

Itt az ideje, hogy magunk mögött hagyjuk a populáris regiszter kirekesztését a kultúráközvetítésből, különösen akkor, ha az oktatás területén kifejezetten előnyként jelennek meg e módszertani (műfaji, tematikus stb.) kutatásokra építhető eredmények. A *H. Nagy Péter és L. Varga Péter* által szerkesztett, *Poptechnikák* című kötetről írt recenziójában *Fekete I. Alfonz* így fogalmaz:

„Írás előtt azon tanakodtam, érdemes-e még álmélni azon, hogy a populáris kultúrát is lehetséges olyan eszközökkel vizsgálni, mint bármely más, intézményes(edett) háttérből érkező terméket. Van-e (még) helye azoknak a magyarázatoknak, amelyek úgy láttatják a popkultúrát, mint ami fel akarja törni a kánon elefántcsonttornyának zárját, hogy aztán oda-bent összefogdosson mindent a piszkos kezével, és még lábat se töröljön, azontúl a haja is hogy áll.” (*Fekete, 2022, 104. o.*)

A válasz persze nemleges, majd igenlő: nem érdemes már álméllkodni, és igen, van helye a popkultúrának akár különböző kánoni szinteken is.

A populáris irodalom nem 21. századi jelenség, a népszerű kultúra jelen van már az ókori irodalomban is (gondoljuk a jelentős tömegeket vonzó drámai előadásokra), ám fontos megjegyezni, hogy – talán éppen a kultúraközvetítés univerzalitása, szóbelisége és a performatív aktus miatt – ekkor nem helyezhetjük a hangsúlyt a magas és a populáris irodalom/kultúra szétválasztására. E szétválás útját talán az írásbeliség elterjedésével érdemes összekötni, hiszen a legmarkánsabb (kanonikusnak is nevezhető) regiszterszétválás akkor következett be, amikor a népszerű irodalom először kiszorult a nyomtatott kultúrából, s lételeme a szóbeli közvetítettség lett (míg az írásbeliség elsősorban a papi és a nemesi kultúra közvetítőjévé válik), majd a könyvnyomtatáshoz hozzáférve ponyvává vált (mely kifejezés évszázadokig e regiszter megnevezőjeként is szolgált). A 20. századra körvonalazódtak a populáris irodalom legfontosabb zsánerei (melyek nem tekinthetők tiszta műfajoknak), a krimi, a fantasy, a sci-fi, a horror és a romantikus regény (látványosan mind az epika műnemére épít, hiszen a populáris líra fő színtere továbbra is a szóbeliségben keresendő). Jól megfértek e művek a lappangó kánonban: népszerűek, sokak által szeretettek, de a nyílt kánonban (mely alapvetően a közoktatás kánonjára épít) nem volt helyük. (Hasonlóan kérdéses státuszt tölt be a gyermek- és ifjúsági irodalom, mely alapvetően ugyancsak a populáris irodalom részhalmazának tekinthető, leképezve annak zsánerstruktúráját is. E korpusz „rehabilitálása” a populáris irodaloméval lényegében párhuzamosan zajlik, s bár irodalomtörténeti és irodalomelméleti eredményei ugyancsak jelentősek, a nyílt kánon még mindig csak a mellékajtot engedélyezte e műveknek is: bár reprezentatívabb a jelenlétük az alap- és a kerettantervben, közel sem olyan mértékben és színvonalon, ahogyan az elvárható lenne.)

Az irodalom és a kultúra egyéb jelenségeinek összefonódása elkerülhetetlenné vált a fentebb jelzett mediális (és digitális) váltás(ok)nak köszönhetően. „A popularizálódó média azonban mégis a második világháború után bontakozott ki leginkább, és nyerte el a maihoz leginkább hasonlatos formáját. Ebből a szempontból fontos volt a film médiumának megjelenése, illetve a tömeggyártás megnövekedése is” – írja *N. Juhász Tamás*. (2021, 53. o.) A hangrögzítő berendezések, a film majd az internet kulturális sokként és bummként forgatták fel a kulturális életet, az írásbeliség kultúraközvetítésben eltöltött pár évszázados privilégiuma megváltozott, s ahogyan a kultúra egészét, az irodalmat is nehéz pusztán az írásbeli határokon belül értelmezni. Viszont az új mediális jelenségek kontextusában el is mosódnak a szóbeliség és az írásbeliség határai, a közvetítettségnek új formái alakulnak ki (a szóbeli befogadás is lehet ugyanúgy magányos befogadás, mint ahogyan korábban csak az írásbeliség volt), az írott nyelv különböző regisztereket és stílusrétegeket teremt, melyek eddig nem az írásbeliség sajátjai voltak stb.

E kulturális miliőben válik szükségessé tehát átgondolni annak a nyílt kánonnak az elemeit és lehetőségeit, mely a befogadók elsődleges (és sokszor egyetlen) kultúraközvetítője, hiszen nagy tétje van annak, milyen közegben s milyen művekkel találkozunk az ifjú (kezdő) olvasók-befogadók. (Már magától az „olvasó” kifejezéstől sem könnyű elszakadni.) A szövegek (művek) megértése és a közöttük lévő játéktér immár tehát nem pusztán intertextuális, hanem inter- és transzmediális természetű lesz, mely éppen az előzetes tudásból (kulturális tapasztalatból) táplálkozva válik képessé a jelentésteremtés szerteágazó ösvényeinek megnyitására.

A populáris kultúra módszerei az oktatásban

A módszer körülhatárolása egyszerre egyszerű és bonyolult. Kétségtelen, hogy a konstruktivista pedagógia előzetesstudás-fogalmát alkalmazva építhetünk mindarra, ami az általános és középiskolás korosztály előzetes tudásában a populáris kultúra irányából teremtdőtt meg. Populáris műfaji, tematikus, szimbolikus ismeretekkel felvértezve érkezhetnek a magyarórára, ahol ezen ismerősségre alapozva juthatunk el a jelentésteremtéshez. Erre a pedagógiai aspektusra rímel az irodalomtudomány hermeneutikai felfogása:

„Az irodalomtanítás – írja Bókay Antal – együtt születik a kultúra fogalmának felismerésével, megjelenésével, azzal az élménnyel és gondolattal, hogy létezik és folytonosan teremtdődik egy immanens, önreflexív, kreatív tér, olyan, amelynek kettős szerepe van: egyrészt kidolgozza, kimondja az ember, az emberiség rejtett lényegét, másrészt beépíti ebbe a lényegbe a fiatal, felnövekvő egyént. E kettős szerep legfontosabb közvetítője az irodalmiság, maga az irodalom, és annak két artikulált, intézményesített gépezete, az irodalomtudomány és az irodalomtanítás.” (Bókay, 2022, 79. o.)

E kreatív térben hozzuk létre foglmainkat a világról és önmagunkról, a társadalomról és a kultúráról, tesszük fel kérdéseinket, keressük a válaszokat a lehető legtöbb segítséget – előzetes tudást és új élményt, információt – mozgósítva. Akkor, amikor a populáris irodalom játékba emelésével az irodalomoktatás színterét (és így a nyílt kánon kereteit) bővítjük, nem állítjuk azt, hogy nincs (esztétikai) különbség úgynevezett magas és populáris irodalom között, ám a megközelítés módszertana, illetve a művek poétikai felépítettsége, és így a poétikák megértése, elsajátítása szempontjából kihagyhatatlan (vagy éppen megkerülhetetlen) az ismerősség hermeneutikai aktusának mozgósítása. Az így megképződő elvárési horizontot lehetővé teszi, hogy egyáltalán

párbeszédet alakítsunk ki az irodalmi műalkotásokkal – legyenek azok a populáris vagy a magaskultúra termékei. S megkockáztathatjuk ugyan, hogy elvárási horizonttal mindig, mindenki rendelkezik, ám ha elvárásaink elutasítóak és negatívak, a párbeszéd soha nem fog létrejönni. (A túlzott idegenség, a „nehéz”, megközelíthetetlen szövegektől való félelem olyan gátakat hoz létre, melyek lehetetlenné teszik a szöveg esztétikai tapasztalatához való eljutást. Jól hangzik persze az elvárások lerombolása, a szakadékok áthidalása, az új horizont kialakítása – ám mindehhez eszköz, módszer és muníció is kell. Jelen esetben – elismerten sok egyéb lehetőség mellett – ez a muníció a populáris kultúra és annak ismerőssége, mely analógiás szemlélet révén képes az idegent (a nehezen megközelíthető művet) is az ismerősség felé irányítani.

Mivel a másik megértése és önmagunk megértése csak a saját nyelvi-kulturális meghatározottságunkból kiindulva válik lehetségessé, először azzal a nyelvi-kulturális hagyománnyal (és teljesítménnyel) tudunk csak dolgozni, amelyet magunkkal hozunk – hogy aztán építsük s tapasztalatainkkal megtöltsük, bővítsük. Ez azonban – látványosan – más meghatározottságú napjainkban, mint akár húsz évvel ezelőtt volt, s megkockáztathatjuk, hogy húsz év múlva (akár éppen a mesterséges intelligencia térhódításának köszönhetően) megint csak más kultúraformáló és -meghatározó elemekkel fogunk találkozni. Jelenleg egy médiaelméletek utáni, dinamikus populáris kultúra fogyasztói vagyunk, amikor már nem tekinthetünk úgy a kultúrára, mint korábban. E paradigmaváltás után az irodalomkönyvek sokkal inkább anakronisztikusak, mintsem a befogadás segítői, s még mindig nem tudunk szabadulni a (köz)oktatás elavult kereteitől formáitól sem, melyek legkevesbé az önismeret és a másik megismerése irányába terelik a befogadót (sokkal inkább a jól pontozható vizsgák felé).

Az ismerősség paradigmája

Az ismerősség nem csupán feleleveníthető, tanult jelenségként értelmezhető a populáris irodalom fel- és megidézése esetében. Fontos kiemelni az ehhez kapcsolódó pozitív élményt (mely lehet egyéni és közösségi is), a flow állapotot, a belevonódást vagy éppen a játékot, játékoságot. Ha egy magas irodalmi alkotáshoz egy szeretett populáris művön keresztül vezet az út, a befogadási tapasztalat magával viszi azt az élményt (flow állapotot stb.), ahonnan elindultunk, amit aztán új élményként hozzákapcsolok (adott esetben) egy klasszikus irodalmi alkotáshoz is.

Ebben az esetben az ismerősség több irányból is értelmezhető: ismerősek lehetnek műfajok, poétikai struktúrák, szereplők, hősök vagy akár – probléma- vagy témaközpontú megközelítés esetén – témák, archetipikus mintázatok, allegóriák. Nehéz és komoly művek tárgyalásához is segítségül hívhatjuk a gyermek- és ifjúsági irodalom vagy a populáris kultúra alkotásait, melyek a 20. század népszerű műfajai (filmek és

regények – különböző zsánerekben, fantasy, sci-fi, mese, képregény stb.) mellett a mediális fordulatnak köszönhetően új műfajokban és új közvetítettséggel is megjelenhetnek: blogok, podcastek, digitális képregények, a YA-LIT művei, rövid videók, TikTok, videójátékok stb. A különböző regiszterek közötti műfajváltás is képes megteremteni az ismerősség tapasztalatát (pl. a rajzfilmek vagy képregények jól fogyasztható műfajként való ismerete, szeretete), ami elvezethet a komoly témák befogadásához – melyhez egy másik, nehezebben befogadható forma esetében még feltételezhetően nem lett volna meg a megfelelő nyelvi-kulturális tapasztalata az olvasónak. Jó példa erre *Richly Zsolt Luther* című rajzfilmsorozata (2017), mely a reformáció kialakulását közvetíti gyermeknyelven, akárcsak a film alapján készült képregénysorozat *Lackfi János* tollából; vagy éppen *Art Spiegelman* világhírű *Maus* (2023, eredeti megjelenés 1980–1991) című képregénye, mely egerek és macskák harcán keresztül közvetíti a holokauszt tragédiáját.

A kánon konstruálhatósága (vagy határsértés?)

Az alábbiakban az antik irodalom tanításának példáján keresztül mutatom be a populáris irodalom és a (jelen esetben) klasszikus irodalom párbeszédének lehetőségét a közoktatási szintén, négy lépésben meghatározva a feldolgozás menetét.

Az alapvetően téma- (és műfaj)központú megközelítés célja az antikvitás inter- és hipertextusként való értelmezésének megnyitása transzmediális alakzatok segítségével. A középiskola első nagy témaköre a mesei-mitológiai poétikának köszönhetően eleve megképezi az ismerősség tapasztalatát, emellett a görög és római mitológia számos ifjúsági irodalmi mű és film (képregény, videójáték) témájaként ismert hősöket és történeteket vonultat fel. Ha az irodalomtörténet nagyobb távlatát tekintjük (s az általános iskolai tananyag-tapasztalatokat előhívjuk), feleleveníthető a középkor és a reneszánsz irodalmának számos antik mitológiát megidéző inter- és hipertextuális kapcsolata (különösen a reneszánsz és a klasszicizmus idején). Ez utóbbi a performatív módszerek közül a restitúciós dráma, míg előbbi (a kortárs művek antik kapcsolatainak feltárása és megértése) a beavató színház módszereit is alkalmazhatja. De hogyan juthatunk el e módszerek alkalmazásához, a klasszikus irodalom jelentésképző aktusához, a befogadás katarziséhoz? Nézzük meg a tananyag-felépítés lehetséges lépéseit!

1. Közelítések a populáris kultúra felől: hősök, istenek, szuperhősök nem szép-irodalmi alkotásokban (filmek, képregények).
2. Közelítés az archetipikus szerepminták felől (isten- és istennő-archetípusok elkülönítése és felismerése).
3. Közelítés az ifjúsági irodalom és a populáris irodalmi műfajok (fantasy, sci-fi) felől.

4. Az antikvitás irodalma (megérkezés).
5. Kitekintés, ajánlás: továbblépés kortárs szépirodalmi művek felé.

1. A görög és a (nagyreszt belőle táplálkozó) római kultúra alappillérei az istenek és hősök történetét, eredetét, tetteit elmesélő mítoszok, mitológiai történetek. A tananyag egyik kulcspontja, hogy megértsük a monoteista világ működését, a kultúra isten- és emberfogalmát, az irodalmi alkotásokon keresztül pedig a legősibb műfajok poétikáját, szerkezetét, hősképet, a hős útjának sajátosságait, elgondolkodjunk a monomitosz lehetőségén. E struktúrák és hősképek mind tükröződnek a populáris, eposzszerű alkotásokban, amelyek az utóbbi évek nagy mozisikerei voltak, illetve ezek előzményeként képregényekben jelentek meg, azaz eleve – a populáris kultúra működésének megfelelően – több médiumban is megjelennek, médiumról médiumra vándorolnak a történetek; *Benyóvszky Krisztián* (2019, 52. o.) ezt nevezi transzmediális kiterjedtségnek. A Marvel és a DC komplex univerzumokat teremtett, amelyekben megtalálhatók azok a narratív mintázatok, melyek az ókor hőstörténeteit is szervezik. „A popkultúra több tekintetben is emlékeztet a mitológiára – írja *Benyóvszky* (2019, 52. o.). – Alapját őstörténetek, archetipikus helyzetek és kivételes képességű hősök képezik, akiknek kalandjait újra és újra elmesélik, egyre több médium és műfaj bevonásával.” Ezt nevezi a mítoszépítés tendenciájának, melynek során a popkulturális hős ugyanazokat az utakat járhatja be, mint az eposz vagy a mese hőse.

A popkulturális blockbusterek, mint amilyen a Marvel *Bosszúállók*-sorozata és az annak egyes szereplőihöz kapcsolódó külön szériák, vagy a DC szuperhősfilmjei, mint pl. a *Wonder Woman*, a legkézenfekvőbb ismerősség tapasztalatát kínálják a befogadó számára. A diákok előzetes tudásának függvényében olyan ráhangoló feladatokat építhetünk e művekre, melyek előkészítik a mitologikus világ megértését. Legkézenfekvőbb a hős alakjának és útjának megismerése és megértése, segítségül hívva *Joseph Campbell A hős útja* (2024) című művében bemutatott állomásokat.

Emellett a populáris kultúra egy újabb, *Benyóvszky* által említett ismérére, a sorozatszerűségre is felhívhatjuk a figyelmet,

„ami úgyszintén generátora a szövegközi kapcsolatok gyarapodásának és differenciálódásának. A populáris hősök visszatérő hősök, kalandjaik sorozatokba rendeződnek, amelyeket előbb-utóbb visszautalások és előrevetítések garmadája sző át. A különböző műfajú televíziós filmsorozatok struktúrája és közvetítési, sugárzási gyakorlata kimondottan ezen az elven alapul. Az egyes részek (epizódok) nagyobb egységekbe rendeződnek (évad), s a köztük kirajzolódó kapcsolatok jellege attól függően lesz lazább vagy szorosabb, hogy önmagukban is megálló, viszonylag zárt epizódokról

van-e szó (series), vagy egy összefüggő történet »részekre szabdalt« elmeséléséről (serials).» (Benyóvszky, 2019, 53. o.)

Ahogy a Marvel-hősök kalandjai, úgy indáznak át egyik történetből a másikba a görög istenek és hősök történetei is. Egy-egy mitológiai hős vagy isten bemutatásával (pl. számára Facebook-adatlap készítésével és egy kiemelt történet elmesélésével) láthatóvá válik, hogy e hősök hogyan „járnak át” egymás történeteibe – éppúgy, mint a Marvel-hősök.

A populáris kultúrában nemcsak allegorikus történetek, hanem intermediális művek is megidézik a görög mitológiát, sőt kifejezetten gyerekek számára készült filmekkel és sorozatokkal is találkozunk. A népszerű *Herkules* című rajzfilm vagy a *Trója* című mozifilm a történeteket nem transzformálva, hanem kvázi restitúciós módszerrel feldolgozva (az eredeti mű cselekményét nagyrészt követve) mutatja be az antik irodalom és kultúra egy-egy epizódját, új mediális térbe helyezve azt.

Nem restitúciós módszerrel, hanem újrafogalmazva evokálja a görög mitológiát a Netflix *Káosz* című sorozata, mely sajátos, egyszerre antik és kortárs (majdhogynem steampunk) mitológiai világot teremt, melyben a görög mitológiából ismert istenek és hősök egy imaginárius jelenbe helyezik archetipikus jegyeiket. Az így újraformált, de eredeti személyiségjegyeiket megőrző hősök jelenvalóvá, mindennapjaink részévé válnak, így nyitva meg a teret az egyidejű értelmezés előtt.

2. A hős útjának állomásai és a hős megismerése után reflektálhatunk a különböző személyiségtípusokra. Itt ugyancsak megnyithatjuk az antik világ és a populáris művek párbeszédét *Jean Shinoda Bolen* archetípus-elméletének segítségével. A jungiánus pszichiáter nő a görög istennők és istenek nevét (és persze személyiségjegyeit) felhasználva gondolta újra Jung archetípus-fogalmát a *Bennünk élő istennők* (2008) és a *Bennünk élő istenek* (2007) című műveiben, s teremtett ezzel az irodalomban és a narratív kultúrákban jól alkalmazható hóstípusrendszert. Az archetípusokat bemutatva megismerjük magukat a görög isteneket is egy újabb nézőpontból, látjuk (pszichés) erősségeiket, gyengéiket. Termékeny feladat a már tárgyalt populáris alkotások szereplőit a megismert archetípusok alapján csoportosítani – s így újabb réteget találni mind a jelentésteremtésben, mind az antik kultúrával való kapcsolatban. (Pl. Artemisz típusú hősnek tekinthető Marvel kapitány vagy Diana, Pallas Athénével azonosítható Natasha Romanoff stb.)

3. Következő lépésként az ifjúsági irodalmi és a populáris irodalmi alkotások felől közelíthetünk a tananyaghoz. Itt már irodalmi kapcsolódásokat (elsősorban inter- és hipertextuális viszonyokat) figyelhetünk meg, melyek egy egész mű újraírásaként vagy egyes mitológiai történeteket új kontextusba helyezve jelennek meg. Itt természetesen számos szépirodalmi példát is említhetünk, de a tananyag-feldolgozás e szakaszában a populáris irodalom felől közelítsünk a tananyaghoz.

Az ifjúsági irodalmi alkotások közül napjainkban a legismertebb *Rick Riordan Percy Jackson*-sorozata, mely kétszer öt könyvön keresztül idézi meg a görög és a római mitológia hőseit és történeteit. Bár a műnek filmes feldolgozása is van, mégis üdvözlendően sok olvasóval büszkélkedhet, akárcsak Riordan további, a Percy-univerzumra építő ismeretterjesztő mitológiai művei. Már az első, *A villámtolvaj* (Riordan, 2015) című műben megismerjük e világ logikáját: egy, a mai korban tovább élő, a görög istenek és a görög mitológia világát folytonossá tevő fantasyvel találkozunk, ahol a félisten Percy több mitológiai helyszínt jár be sok-sok antik hőssel és istennel, azaz azok mai megtestesülésével találkozva. A hipertextuális játékok ezen típusa remek lehetőséget kínál az archetipikus szerepminták és a mitológiai történetek megismerésére, emellett a kortárs populáris kultúra egy fontos aspektusára, az öntematizáló ironikus reflexióra (Benyóvszky, 2019, 53. o.) és magára a humorra is felhívja a figyelmünket. (Az önirónia a Marvel-univerzumnak is fontos építőeleme.)

A görög mitológia világát idézi meg Szakács Eszter *A Szelek Tornya* című remek ifjúsági regénye, amely – a Percy-sorozathoz hasonlóan – iskolaregényként is működik, a kortárs populáris ifjúsági művek egyik népes és népszerű műfajspektrumához kapcsolódva. A határátlépés után elének táruló mitológiai világ, az Olümposz zsebuniverzuma itt is egyben menedék és a harc színtere, ahol a tizenöt éves Mira keresi önmagát a fantasy allegorikus világában. (E műről bővebben lásd: Kusper, 2023.)

Hasonló módszerekkel, de más műfajban dolgozik Dan Simmons *Ílion* (2015) című sci-fije, mely a Marsra és a jövőbe helyezi a trójai háború epizódjait. A nagyszabású mű eposzszerű narratívájával, hőseivel, az ismerős eseményekkel és helyszínekkel egyrészt megidézi Homérosz eposzát, másrészt új kontextust épít az újraírás mikéntjéből adódó új, aktuális problémáknak és kérdésfeltevéseknek köszönhetően.

E regények előzetes ismerete kevésbé kézenfekvő, mint a populáris kultúra egyéb mediális jelenségeié, feltehetően kevesebb diák ismerkedett meg velük, mint az első lépésnél említett filmekkel. Az ismerősség megteremtése viszont tanórai keretek között is megoldható rövid szövegrészletek vagy tanulói kiselőadás segítségével. E művek más-más ízlésű és olvasottságú befogadókat szólíthatnak meg, s míg a fantasyrajongók az első két művel alakíthatnak ki termékeny párbeszédet, a sci-fit és a videójátékokat kedvelők minden bizonnyal rá tudnak hangolódni az *Ílion* problémafelvetésére.

Itt érdemes megemlíteni és játékba hozni az antik mitológiát nem direkt (hipertextuális viszonyban) megidéző, mitológia- és univerzumteremtő műveket, melyek viszont nehezen kerülhették el az olvasók figyelmét. *J. K. Rowling Harry Potter*-sorozata (2016) vagy *J. R. R. Tolkien A Gyűrűk Ura* (2024) a már a filmeken bemutatott eposz- és mítoszteremtő mozgásokat, a hős útját, az archetipikus mintázatokat mutatja meg a befogadóknak – a populáris kultúrára jellemző mediális váltást sem elkerülve.

A mitológiai történeteket újraíró ifjúsági regények és más zsánerek (sci-fi, fantasy) populáris irodalmi alkotások ismerete a műfaj, a téma és a narratíva ismerősségét fogja

kínálni az antik művek befogadása során, egyszersmind új mitológiát is teremthet, amelybe a klasszikus mitológiák játékszabályainak megfelelően léphetünk be a jelenben is. E világokban ugyancsak megismerjük az archetípusokat is, ahogyan a mitológiai lényekhez kapcsolódó allegorikus és szimbolikus értelmezési lehetőségeket, melyek működése így átlátható, értelmezhető lesz a klasszikusok befogadása során, az ismert szövegvilág hidat képez az ismeretlenhez, ezzel szelídítve meg annak idegenségét.

A kortárs miliőbe helyezett mitológiai történet emellett kontextust teremt a (még nem ismert) antik irodalmi alkotásnak, felfedve, megmutatva annak a mozgásnak a lehetőségét, amely során egy klasszikus (de valójában bármilyen) szöveg utat talál a jelenbe, sajátta válik, létrehozva a befogadó számára fontos és szükséges jelentésréteget. A mitológiai történet így mindig újabb kérdés megválaszolására kínál lehetőséget, folytonosan és mindig újraszöve a mindenkor saját világ (probléma) megértése kerülhet a középpontba.

4. A populáris irodalom tapasztalatával eljutva az antik mitológiai történetek, eposzok és drámák feldolgozásához az eddigiekhez hasonló kérdésfeltevések megnyitják az utat a sokszor bonyolultnak tűnő összefüggések megértése, értelmezések applikálása előtt. Az antik kultúrában, csakúgy, mint a mai populáris kultúrában, fontos megemlíteni a szóbeli és az írásbeli hagyományozódás különbségét, a különböző médiumok kultúrák közvetítő teljesítményét. Az antik irodalom pusztán szöveggként alig értelmezhető, szükséges hozzá látnunk közvetítettségének színtereit (pl. a színház), eszközeit (pl. a zene) és közvetítőit (pl. a rapszodosz). Az ezek segítségével újraalkotott kontextus (és mű) megközelíthetőbbé, kvázi populárisává válik, s e tapasztalat vezethet el bennünket az antik mű komplexitásának megértéséhez (mely komplexitást a populáris kultúra is megkívánja): a jelentés sokkal inkább egy performatív aktus, mint a magányos befogadás eredménye. Az eddig vázol, a populáris irodalom felől közelítő értelmezés során az alábbi lépéseket prognosztizálhatjuk:

- a befogadó feleleveníti a mítosz történéseit, a hős útjának rendszerszerűségét;
- ismert történetekkel, mintázatokkal, archetipikus hősökkel találkozik, akik számára eddig ismeretlen kontextusban jelennek meg;
- elvárásai horizontján egyszerre van jelen az ismert és ismeretlen, így előbbi hidat képez az utóbbihoz, ezzel mintegy kitágítva horizontját, elmozdítva az ismeretlen (az új tananyag tartalom) felé;
- megtapasztalja a sajátos mediális jelenségeket (szóbeliség, zenei kíséret, térstruktúra stb.);
- a néző/befogadó önmagára ismer;
- felfokozott lelkiállapotban reflektál a tapasztaltakra.

A reflexió így egyben az új ismeret (élmény, tapasztalat) megértése és ennek összekapcsolása a populárisból induló sajátjal. Az RJR-modellre hangolódva a befogadás katarziszt az egyéni, elmélyült reflektálás állapota követheti, amelyhez legideálisabbként kreatív feladatot hívjunk elő. (Jól működik az érzelmeket megmozgató vizuális alkotás – nem feltétlenül figurális ábrázolás, inkább asszociatív játék, a kreatív írás vagy akár konkrét feladatként antik drámai maszk készítése stb.)

5. Az értelmezés katartikus élményét követheti a „szatírájáték”, a kivezetés, mely ebben az esetben kitekintés, továbbvezetés az antik kultúrát megidéző szépirodalmi alkotások felé. Különböző korszakokból és műfajokból, kanonikus szintekről válogathatunk, szem előtt tartva a diákok érdeklődését és olvasási szokásait. A populáris irodalomtól elmozdulva nyithatunk a mitológiai hősök történeteit újraíró, más nézőpontból megvilágító történetek felé, melyek közül napjaink legnépszerűbb írásai a női hősök történeteit dolgozzák fel. E művek kanonikus besorolása nem mindig egyszerű, hiszen többnyire ugyanúgy kimaradnak a nyílt kánon által elfogadott művek listájáról, mint a populáris irodalmi alkotások, ám közelebb állnak a magas irodalmi, mint a népszerű kultúrához. E kánoni szintre alkalmazza a szakirodalom a (populáris irodaloméval sok ponton érintkező, részhalmozott képző) *middlebrow* megnevezést.

„A *middlebrow* irodalom elnevezést az 1920-as évek végén kezdték el használni. A magas és az alacsony irodalom közötti mezsgyén húzódik meg, elutasítja az alacsony irodalom olcsó kliséit, ugyanakkor kigúnyolja a magas irodalom intellektuális képmutatását és felsőbbrendűségét. A *middlebrow* irodalom a középosztály irodalma; erőteljesen reflektál a két világháború közötti időszak kulturális, politikai és társadalmi változásaira, a világháborús traumákra és a középosztály identitásának kríziseire. Nicola Humble monográfiája az alábbi műfajokat azonosítja a *middlebrow* irodalommal: románc, detektívregény, gyerekkönyv, vígjátékok, otthonregények és ifjúsági fejlődésregények. A *middlebrow* irodalmat elsősorban az irodalmi kánonon kívül elhelyezkedő női (és sokszor rendkívül népszerű) szerzőkkel azonosították.” (Zsámba, 2023, 82. o.)

Ennek megfelelően (talán éppen a férfiközpontú irodalommal való ironikus szembehelyezkedés alapján) a *middlebrow* irodalom materiális kánonjába sorolható *Madeline Miller Kirké* (2019) és *Akhilleusz dala* (2022) című műve (utóbbi főhőse nem női hős, hanem Akhilleusz társa, Patroklosz), melyek a mítoszok újraírásának aktusán keresztül új, mai mitológiai hősöket teremtenek. Kirké a magányos, bölcs boszorkány, a feminista nő archetipikus mintája, aki egyben áldozat és a hatalom birtoklója, erős, feminista nő, míg Patroklosz és Akhilleusz a piedesztálról lelépve nagyon is emberi, hétköznapi problémákkal, nehézségekkel küzdő emberré válik. Magával ragadó szépségű

és tragikumú *Natalie Haynes Ezer hajó* (2022) című regénye, mely a trójai nők háború utáni szenvedéseit, megpróbáltatásait meséli el külön-külön szólamban megszólaltatva őket. *Constanza Casati* jegyzi a *Klütaimnésztra* (2023) című regényt, melyből ugyancsak mitológiai köntösbe bújtatott, de folyamatosan a jelen olvasójával párbeszédet folytató tragikus női sors bontakozik ki. A regény fontos teljesítménye, hogy kitágítja az elsősorban az *Oreszteiá*ból ismert történet kereteit, más megvilágításba helyezve a mítosz eddigi férfiközpontú retorikáját.

Odüsszeusz feleségének, Pénélopénak a történetét többen újraírták, e művek segítségével utat nyithatunk a magas irodalmi regiszterekbe, amikor (akár a fentebb említett regények megismerése után) *Márai Sándor Béke Ithakában* (2003) vagy *Margaret Atwood Pénélopeia* (2023) című művét ajánljuk olvasásra, mindegyik esetben szövegrészeket (hez kapcsolódó feladatok) vagy hallgatói kiselőadások, ajánlók segítségével. Az ajánlandó művek sora igen hosszú, hiszen az antik kultúra (a görög-római hitvilág és a Biblia) évezredekken keresztül szolgált és szolgál forrásként, mintaként későbbi alkotóknak.

Az antik irodalomban való utazásunk így szimbolikus úttá is válhat, a kultúra megismerésének szimbolikus útjává, melynek során különböző regiszterek mentén haladhatunk (hajózhathatunk) folyamatosan célunk felé, hogy újabb és újabb kihívásokkal találkozunk. A tananyag összegzéseként *Konsztantinosz Kavafisz Ithaka* című versével zárhatjuk le (vagy éppen nyithatjuk meg) az utazást (*Somlyó György* fordítása):

Ha majd elindulsz Ithaka felé,
válaszd hozzá a leghosszabb utat,
mely csupa kaland és felfedezés.
A Küklöpszoktól és Laisztrügónóktól,
s a haragvó Poszeidontól ne félj.
Nem kell magad védened ellenük,
ha gondolatod tiszta és egyetlen
izgalom fűti tested s lelkedet.
A Laisztrügónokkal, Küklöpszokkal, a bős
Poszeidónnal sosem találkozol,
hacsak lelkedben nem hordozod őket,
hacsak lelked nem áll velük utadba.

Válaszd hozzá a leghosszabb utat.
Legyen minél több nyári hajnalod,
mikor – mily hálás örömmel! – először
szállhatsz ki sose-látott kikötőkben.
Állj meg a főníciai pultok előtt,
válogass a jó portékák között,

é bent, gyöngyházat, borostyánt, korallt,
és mindennemű édes illatot,
minél többet az édes illatokból.

Járj be minél több egyiptomi várost,
s tanulj tudósaiktól szüntelen.
Csak minden gondolatod Ithaka legyen;
végső célod, hogy egyszer oda juss,
de ne siess az úttal semmiképp.
Inkább legyen hosszú, minél hosszabb az út,
hogy évekkel rakva szállj ki a szigeten,
az út aratásával gazdagon,
s ne várd, hogy Ithaka majd gazdagon fogad.
Neki köszönöd a szép utazást,
mit nélküle sosem tehetnél volna meg,
hát mi mást várhatnál még Ithakától?

Nem csaphat be Ithaka, ha szegény is;
a szerzett tudásból s tapasztalatból
már is megtudhattad, mit jelent Ithaka.

Felhasznált irodalom

- Atwood, M. (2023): *Pénélopeia*. Ford. Géher István. Jelenkor, Budapest.
- Benyovszky Krisztián (2019): *Megközelítési szempontok a populáris irodalom és kultúra tanulmányozásához*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra.
- Bókay Antal (2002): Posztkultúra és irodalomtanítás. *Iskolakultúra*. **2002/2.** 79–86.
- Campbell, J. (2024): *A hős útja*. Ford. Hegedűs Péter. Good Life Books, Budapest.
- Casati, C. (2023): *Klütaimnésztra*. Ford. Fügedi Tímea. General Press, Budapest.
- Fekete I. Alfonz (2022): A populáris kultúra már (nem csak) a spájzban van. *Alföld*. **73. 12.** 104–107.
- Haynes, Natalie (2022): *Ezer hajó*. Ford. Szántó András. General Press, Budapest.
- H. Nagy Péter és L. Varga Péter (szerk.) (2022): *Poptechnikák. Komplexitás a népszerű kultúrában*. Prae Kiadó, Budapest.
- Kiss Dávid (2024): Populáris irodalmi alkotások hatása az olvasáshoz fűződő attitűdre és a tantárgyi tudás elsajátítására a középiskolai irodalomoktatásban. (Disszertáció) EKEK Neveléstudományi Doktori Iskola.

- Kiss Dávid és Szűts Zoltán (2021): A populáris irodalom helye és szerepe az olvasás- és élményközpontú irodalomtanításban: Értekezés a digitális tanulási környezet és a populáris irodalmi művek kapcsolatáról. *Hungarológiai Közlemények*. 22. 3. 62–75. Letöltés: <https://hungarologiai.kozlemenyek.ff.uns.ac.rs/index.php/hk/article/view/2256/2258>
<https://doi.org/10.19090/hk.2021.3.62-75>
- Kispál Dániel (2019): Az irodalomtanítás válsága. A konstruktivista irodalomtudomány és az irodalomtanítás lehetséges kapcsolódási pontjai a 21. században. In: Kusper Judit (szerk.): *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Litterarum. Kánonok és kultuszok a gyermek- és ifjúsági irodalomban*. XXII. 21–30.
- Kittler, F. (2014): Egyetemek. Nedves, merev, puha és még merevebb. Ford. Vásári Melinda. *Prae* 2014. 4. 119–129.
- Kusper Judit (2019): Kötelezők, kortársak, klasszikusok. Javaslatok tantervi-tartalmi szabályozók megújítására a magyar irodalom tantárgy kapcsán. In: Kusper Judit (szerk.): *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Litterarum. Kánonok és kultuszok a gyermek- és ifjúsági irodalomban*. XXII. 31–38.
- Kusper Judit (2023): A mítoszok terei. Az antik irodalom tapasztalata Szakács Eszter A Szelek Tornya című regényében. In: Csató Anita – Herédi Rebeka – Kispál Dániel – Kusper Judit – Takács Judit (szerk.): *IrKa Könyvek 2. Tanulmányok a magyartanítás módszertanairól: Olvasatok és módszerek*. Líceum Kiadó, Eger, 117–132.
<https://doi.org/10.46403/IrKa.2023.117>
- Lackfi János (2017): *Luther I-IV. (Luther Márton élete)*. Luther Kiadó, Budapest.
- Manxhuka Afrodita Meritta (2019): *A populáris regiszter szerepe és lehetőségei az irodalmi nevelésben*. (Disszertáció) ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Márai Sándor (2003): *Béke Ithakában*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Miller, M. (2019): *Kirké*. Ford. Frei-Kovács Judit. General Press, Budapest.
- Miller, M. (2022): *Akhilleusz dala*. Ford. Szigeti Judit. General Press, Budapest.
- Nahalka István (2002): *Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben? Konstruktivizmus és pedagógia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- N. Juhász Tamás (2021): Bevezetés a populáris irodalomba. *Opus*. 13. 4. 53–65.
- Richli Zsolt (2017): *Luther*. (Rajzfilm) Letöltés: <https://lutherrajzfilm.hu/> (2025. 10. 21.)
<https://doi.org/10.3917/regli.119.0010>
- Riordan, R. (2015): *A villámtolvaj*. Ford. Bozai Ágota. Könyvmolyképző Kiadó, Szeged.
- Rowling, J. K. (2016): *Harry Potter és a bölcsek köve*. Ford. Tóth Tamás Boldizsár. Animus Kiadó, Budapest.
- Shinoda Bolen, J. (2007) *Bennünk élő istenek*. Ford. Dunay Katalin. Pilis-Print Kiadó, Budapest.

- Shinoda Bolen, J. (2008) *Bennünk élő istennők*. Ford. Szegő Éva. Studium Effective Kiadó, Budapest.
- Simmons, D. (2015): *Ílion*. Ford. Huszár András. Agavé Kiadó, Budapest.
- Spiegelman, A. (2023): *A teljes Maus*. Ford. Feig András. Libri Könyvkiadó, Budapest.
- Tolkien, J. R. R. (2024): *A Gyűrűk Ura*. Ford. Göncz Árpád és Réz András. Európa Kiadó, Budapest.
- Urbán Péter (2022): Az előzetes tudás szerepe a konstruktivista szemléletű irodalomórán. In: Herédi, Rebeka, Kispál, Dániel és Kusper, Judit (szerk.) *IrKa I. Irodalom és kanonizáció*. Tanulmányok a magyartanítás módszertanairól. Líceum Kiadó. Eger. 23–34.
<https://doi.org/10.46403/IrKa.2022.23>
- Zsámba Renáta (2023): Bűnösök vagy modern nők? – Női portrék és erkölcsi határátlépések Margery Allingham és Josephine Tey klasszikus detektívregényeiben. In: Körömi Gabriella és Kusper Judit (szerk.): *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Litterarum. Hős/nő/történetek. XXV*. 81–92.
<https://doi.org/10.46440/ActaUnivEszterhazyLitterarum.2023.81>